

ГРАМАТИКА

УДК 81'367.51=161.2

М. С. Заборна

ЗДОБУТКИ Й ПЕРСПЕКТИВИ ВИВЧЕННЯ СКЛАДНОПІДРЯДНОГО ПОРІВНЯЛЬНОГО РЕЧЕННЯ

Стаття увиразнює синтаксичний статус складнопідрядного порівняльного речення, осмислення якого як самостійного типу в системі синтаксичних конструкцій української мови припадає на кінець ХХ століття. На цьому тлі відстежуються основні тенденції в дослідженні складних порівняльних конструкцій упродовж першої чверті ХХІ століття; систематизуються здобутки українського синтаксису в усвідомленні складнопідрядного порівняльного речення як формально-семантичної єдності; накреслюються перспективи щодо вивчення складних порівнянь як одиниць синтаксичного рівня мови в стосунку до мови як цілісного феномена.

Ключові слова: складнопідрядне порівняльне речення, складна порівняльна конструкція, формально-семантична єдність, асоціація, лінгвокогнітивна модель, ідіолект, модус мови.

Zaoborna M. Achievements and Prospects of Studying Complex Subordinate Comparative Sentences. *The article clarifies the syntactic status of the complex subordinate comparative sentence, considered as an independent type in the system of syntactic constructions of the Ukrainian language towards the end of the 20th century. Against this background, the main trends in the study of complex comparative constructions during the first quarter of the 21st century are traced; achievements in Ukrainian syntax in recognizing the complex subordinate comparative sentence as a formal-semantic unity are systematized; perspectives regarding the study of complex comparisons as units of the syntactic level in relation to the language as a holistic phenomenon are outlined. The relevance of the presented exploration is connected with the understanding of language as a medium for expressing one of the possible types of human knowledge, with the realization of syntactic structures as means of objectifying various ways of world perception, and on this basis – with the declared thesis «the very process of cognition is a process of comparison» (O. Potebnia) by the constant interest of linguistics in comparative constructions. The article's goal is to justify the relevance of contemporary research in the system of complex subordinate comparative sentences for highlighting the differential characteristics of this type of syntactic structures. Accordingly, the set tasks include the following: defining a new round of understanding the complex subordinate comparative sentence as*

a formal-semantic unity in the coordinates of the language itself; setting parameters for studying complex comparative constructions in projection to speech, communication, and text as dynamic modes of language expression. The study of complex subordinate comparative sentences in the syntax of the first quarter of the 21st century accentuates the following: tracking purely syntactic, semantic-syntactic, and purely semantic characteristics of complex comparative constructions in specific idiolects; applying the principle of functional-semantic field to describe complex comparisons; defining a linguo-cognitive model of comparison grounded on associative impressions. Concurrently, observations that lead to assumptions about the communicative conditionality of linguo-cognitive activity, which relies on the structure of the complex subordinative comparative sentence, prompt the search for explanations of the essential characteristics of the complex comparative construction as a purely linguistic sentence unit within the dimensions of other modes of language expression as a holistic phenomenon.

Keywords: *complex subordinate comparative sentence, complex comparative construction, formal-semantic unity, association, linguo-cognitive model, idiolect, mode of language.*

Дні святкування столітнього ювілею Сергія Івановича Дорошенка нагадали про широкий спектр його наукової думки. Осердям цієї авторитетної багатогранності можна вважати безсполучникове складне речення. У свій 90-літній ювілей Сергій Іванович в окремій розвідці вшанував об'єкт дослідження, який утвердив його як науковця й дав поштовх до фундації власної наукової школи (Дорошенко, 2014).

Вшановуючи в подібний спосіб складнопідрядне порівняльне речення, якому завдячую першу зустріч з професором Дорошенком як рецензентом мого дисертаційного дослідження, віддаю шану людині світлого розуму й високої душі, біля якої розкошувала переживаннями “карлика на плечах у велетнів”...

Вступ

Складнопідрядні порівняльні речення постають як реченнєві структури, у яких зміст головної частини розкривається в процесі порівняння зі змістом підрядної частини, що репрезентує ситуацію, котра по відношенню до представленої в головній частині виступає як еталонна, типова, узагальнена або ж усвідомлюється як її суб'єктивний образ. Наприклад: *Від ніжності народжується ніжність, як виростає із зерна стебло* (В. Буденний); *Наді мною журно шуміли ясени, наче в їхні зелені душі увійшла людська печаль* (М. Стельмах).

Їх виокремлення й теоретичне обґрунтування як самостійного типу в системі синтаксичних конструкцій сучасної української мови було здійснене в межах структурно-семантичної парадигми наукових досліджень, що панувала в синтаксисі впродовж другої половини ХХ століття.

Антропоцентрична наукова парадигма, осмислюючи мовні явища в діаді “мова – людина”, зацентрувала увагу на порівнянні як одному з типів змісту, що своєрідно експлікують сприйняття й пропускання людиною світу крізь себе, породжуючись у процесі мисленневої та мовленневої діяльності людини та співвідносячись із синтаксичними структурами, у системі яких складнопідрядне порівняльне речення визначається як прототипна конструкція.

Актуальність представленої розвідки пов’язана з розумінням мови як середовища вияву одного з можливих типів знань людини, з усвідомленням синтаксичних структур як засобів об’єктивації тих чи інших способів світосприйняття, а на цій основі – із задекларованим у тезі «самий процес пізнання є процес порівняння» (О. Потєбня) постійним інтересом лінгвістики до порівняльних конструкцій.

Сучасний етап розвитку наукової лінгвістичної думки передбачає осмислення мовної одиниці в силовому полі різних способів вияву мови, що корелює з розумінням мови як феномена, яка виявляє себе в чотирьох модусах – власне мові, мовленні, комунікації, тексті. Такий виток дослідження складнопідрядного порівняльного речення передбачає, з одного боку, систематизацію аспектів його вивчення як одиниці статичного модусу мови (власне мови) упродовж першої чверті ХХІ століття, з іншого – окреслення параметрів його бачення в проєкції на одиниці динамічних модусів вияву мови.

Усталене розуміння складнопідрядного порівняльного речення як формально-семантичної єдності сягає в дисертаційне дослідження М. С. Заборної «Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові» (1996). Приблизно в той самий час складні порівняльні конструкції актуалізуються як компаративеми з експліцитним показником порівняння в дисертації Н. П. Шаповалової «Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій в сучасній українській мові» (1998). Упродовж наступної чверті століття увага до складнопідрядного порівняльного речення обмежиться переважно його баченням як аспекту парадигматики компаративного змісту

в окремих художніх текстах та ідіолекті письменника. Безпосереднім об'єктом дослідження воно залишиться в розвідках М. С. Заборної й частково потрапить у поле зору Л. Прокопчук (2017).

Дослідження 00-их рр. ХХІ увиразнюють складнопідрядні реченнєві структури як сегмент мовної матерії тексту: зокрема під радикалом маркерів ідіостилю письменника відстежуються порівняльні засоби вираження підрядного зв'язку в складнопідрядному реченні як різновиді сполучникових порівняльних конструкцій (Марчук, 2003). Водночас праці цього періоду актуалізують семантико-синтаксичне відношення порівняння в системі змістових відношень, що реалізуються як у структурі складнопідрядного порівняльного речення, так й інших типів синтаксичних конструкцій (Заборна, 2003; 2007). Ці розвідки узгоджуються з осмисленням складних порівнянь під радикалом функціонально-семантичного поля компаративності (Щепка, 2008).

У працях 10-их рр. ХХІ ст. окреслюється когнітивний вектор дослідження складнопідрядного порівняльного речення як аспекту асоціативного мовомислення суб'єкта (Заборна, 2012а; 2012б; 2014а; 2014б; 2016) та маркера мовомислення індивіда в процесі образно-художньої інтерпретації дійсності засобом порівняння (Заборна, 2017а); з'ясовується його релевантність для увиразнення світосприйняття та світорозуміння як рівнів світогляду особистості (Заборна, 2018). У той самий час у площині художніх ідіолектів відстежуються індивідуально-авторські преференції та інновації у використанні порівняльних засобів підрядного зв'язку та виявляються можливі способи модифікації синтаксичної структури складнопідрядного порівняльного речення (Заборна, 2017а; 2017б; Марчук, 2011; Прокопчук, 2017).

На етапі 20-их рр. ХХІ ст. вивчення складнопідрядного порівняльного речення позначене увагою до його лексико-семантичної організації під радикалом вияву своєрідності мовомислення письменника, що з опорою на лінгвокогнітивну модель порівняння засвідчує власний спосіб бачення й творення дійсності (Заборна, 2022; Жадлун & Саржинська, 2023).

Мета статті – обґрунтувати релевантність сучасних досліджень у системі складнопідрядного порівняльного речення для увиразнення диференційних ознак цього типу синтаксичних структур. Відповідно

до мети ставляться завдання: окреслити новий виток осмислення складнопідрядного порівняльного речення як формально-семантичної єдності в координатах власне мови; задати параметри для вивчення складних порівняльних конструкцій у проекції на одиниці мовлення, комунікації й тексту.

Методи дослідження

Відстеження й опис диференційних ознак складнопідрядних порівняльних речень передбачає звернення до методу семіотичного аналізу. Структурування парадигми складних порівняльних конструкцій синхронізує із застосуванням методу польового моделювання. Осмислення системних відношень в межах парадигми складних порівнянь здійснюється з опорою на метод трансформаційного аналізу. При цьому вагомою методологічною засадою дослідження виступає розрізнення двох підходів до вивчення реченневої одиниці – ономасіологічного, що усвідомлюється як шлях “від змісту до форми” й узгоджується з позицією мовця, того, хто породжує мовну одиницю, та семасіологічного, що передбачає аналіз “від форми до змісту” й відсилає до позиції слухача (читача), який мовну одиницю сприймає й інтерпретує.

Виклад основного матеріалу

Семасіологічна площина сучасних досліджень складнопідрядного порівняльного речення актуалізує узагальнення:

1. Власне синтаксичні ознаки складних порівняльних конструкцій, – детермінантний підрядний зв'язок між предикативними частинами, сполучники та сполучникові єдності як засоби вираження цього зв'язку, гнучкість структури, – об'єднують їх в один формально-синтаксичний тип реченневих структур. Випрацьовані в конкретних ідіолектах, зокрема художніх, ці ознаки узгоджуються з варіантами модифікації синтаксичної структури складнопідрядного порівняльного речення, що увиразнюють особливості синтаксичного ладу автора як мовної особистості. Наприклад, еліпсис головної частини в порівняннях Б. Лепкого: **Нараз**, ніби щось пригадав собі: [- *Мая в 16 день, в неділю Пятидесятниці, фортецю заложили...*]; **А тій знов**, ніби давно не бачилися з ним: – *Як поживаєте?*

2. Семантико-синтаксична ознака складнопідрядних порівняльних речень корелює з семантичними порівняльними сполучниками

як, наче, неначе, мов, немов, ніби, мовби, немовби, начеб, неначеб, начебто, нібито, мовбито, немовбито, ніби як (неначе як і под.), як ніби (як наче і под.) та сполучниковими єдностями так як, так само як, так ніби (так наче і под.), подібно до того як, подібно як, як коли би, наче щоб (ніби щоб і под.), що конкретизують загальне значення порівняння, увиразнюючи опозицію семантико-синтаксичних класів складних порівняльних конструкцій – складнопідрядних речень реального порівняння та складнопідрядних речень ірреального порівняння: *Вітрець на верхівках дерев перебирав листя, як поштарка перебирає листи* (В. Підмогильний); *Зелений острів завітчався рясними жовтими квітками кульбаби, неначе хто посіяв по траві зорі* (І. Нечуй-Левицький). Екстраполяція цієї системної національномовної ознаки складних порівняльних реченневих структур на конкретні ідіолекти дозволяє “схопити” індивідуально-авторські компаративні техніки, зокрема: а) преференції щодо вживання узуальних порівняльних засобів вираження підрядного зв’язку (пріоритетність сполучника *наче* в ідіостилі Марка Вовчка та М. Коцюбинського; сполучник *ніби як* виразна індивідуально-акторська преференція Б. Лепкого; домінування порівняльних конструкцій зі сполучником *як* в ідіолекті М. Стельмаха; яскрава тенденція до використання сполучникових єдностей на зразок *так наче, так ніби, так мовби* в складних порівняльних структурах П. Загребельного); б) застосування архаїчних та народно-розмовних сполучників, наприклад: *помісь* у знач. ‘неначе’; *місто* в знач. ‘ніби, наче, неначе, мов’; *місто б* у знач. ‘наче щоб’ (Марко Вовчок); *якби* в знач. ‘ніби’; *немовто* в знач. ‘немовбито’ (Б. Лепкий); *як би, як коли би* (В. Стефаник).

3. Власне семантичні ознаки складнопідрядних порівняльних речень апелюють до лексико-семантичного наповнення головної та підрядної частин: його подібність у предикатних позиціях узгоджується з подібністю порівнюваних ситуацій, натомість компаративні контрасти в симетричних непередикатних позиціях увиразнюють ступінь їх відмінності. На цьому тлі відносна самостійність форми та змісту речення веде до актуалізації асиметричних складних порівняльних конструкцій, де порівняння взаємодіє з іншими змістовими відношеннями. Увиразнення семантики порівняння під радикалом асиметричного в мові корелює з постулатами “теорії перехідності” (Христіанінова, 2012; Шитик, 2014) та концепції “формально-змістової

асиметрії” (Полозова, 2017). “Теорія перехідності” апелює до «зон синкретизму, сформованих периферійними та проміжними утвореннями між типовими одиницями мови» (Шитик, 2014: 408) та виокремлює синкретичні конструкції, що реалізують три типи синкретизму: 1) внутрішньоранговий спільнокатегорійний; 2) внутрішньоранговий різнокатегорійний; 3) різноранговий. Концепція “формально-змістової асиметрії” конкретизує феномен формально-змістової невідповідності в якісній та кількісній асиметрії реченневих структур.

У результаті парадигму складнопідрядних порівняльних речень можна структурувати за принципом поля:

а) ядрена зона - симетричні складнопідрядні речення реального порівняння та складнопідрядні порівняльні речення ірреального порівняння: *В моїй душі все перемліло, як перетліває в занадто нагтопленій печі борщ* (Ю. Мушкетик); *[По подвір'ю розтеклись гуси;] гусенята коливаються з ноги на ногу, наче вітер моріжком гонить жовті пушинки* (М. Коцюбинський);

б) напівпериферія - реченнєві одиниці, у структурі яких простежується контамінація семантики реального та ірреального порівняння, що є специфічним способом реалізації внутрішньорівневої якісної асиметрії: *Глуха тривога ходила по народіві, **мов** ($\approx$ **як**) гаряча вітрова хвиля ходить по дозрівалим житі* (І. Франко);

в) периферія - якісно асиметричні та кількісно асиметричні складнопідрядні порівняльні речення, а саме:

(1) якісно асиметричними виступають так звані порівняльні конструкції ускладненої семантики, де базова семантика порівняння ускладнюється семантико-синтаксичними відношеннями, релевантними для актуалізації інших типів складних речень; так, наприклад, семантика допустовості накладається на семантико-синтаксичне відношення порівняння в складнопідрядному реченні, порівн.: *[Коли звечоріло,] він не заблимав до них вогником, **як** блимав тут у морі до рибалок протягом багатьох літ* (О. Гончар) $\approx$ *[Коли звечоріло,] він не заблимав до них вогником, **хоча** блимав тут у морі до рибалок протягом багатьох літ;*

(2) кількісно асиметричні реченнєві структури організовані, з одного боку, як формально елементарні складнопідрядні порівняльні речення, що в змістовому плані виступають аналогами

багатокомпонентних (формально неелементарних) конструкцій, – зокрема, речення *Скрегоче ключ у замку, як ото вітер уночі ворота відчиняє* (Гр. Тютюнник) містить імпліцитні компоненти змісту, що дозволяють трансформувати його в конструкцію з послідовною підрядністю на зразок *Скрегоче ключ у замку, як чути скрегіт, коли вітер уночі ворота відчиняє*; з іншого боку, кількісно асиметричними вважаються складні порівняльні конструкції, семантика яких узгоджується зі структурою простого речення, порівн.: *[Він починав вірити, що Галина не розлюбила його, що] жде його, як і ждала* (В. Кулаковський) $\approx$ *Галина постійно жде його*;

г) віддалена периферія – фразеологізовані конструкції, де на тлі нейтралізації протиставлення відношень реального й ірреального порівняння та руйнування порівняльної семантики загалом реалізується феномен якісно-кількісної різнорангової асиметрії, порівн.: *Засумує, задумається, і діло робить, як ($\approx$ ніби) мокро горить* (І. Нечуй-Левицький) $\approx$ *Засумує, задумається, і ледве-ледве діло робить*.

4. Відстеження парадигми складнопідрядних порівняльних речень в окремому ідіолекті та її ієрархічне структурування за принципом польової організації дозволяє вивести механізм індивідуально-авторського переживання дійсності засобом порівняння.

Ономасіологічний підхід до вивчення складних порівнянь продукує узагальнення, пов'язані з проблемою актуалізації структури складнопідрядного порівняльного речення в процесі породження семантики порівняння:

1. Порівняння здійснюється мовомисленням індивіда на ґрунті асоціативного світосприйняття, у якому враження від феноменів дійсності переплавляються в образи, що виникають в рамках асоціативної діади “актуалізатор ~ асоціат”.

2. Асоціативна модель психічної діяльності суб'єкта вивіщується до рівня когніції з опорою на структуру порівняльної конструкції, що формує манеру плину думки з огляду на еквівалентність кодованих нею компонентів когнітивної схеми “суб'єкт пізнання ~ об'єкт пізнання” та складників кореляції “актуалізатор ~ асоціат”.

3. Характер опори індивіда на лінгвокогнітивну модель порівняння забезпечує своєрідність його асоціативно-порівняльного мовомислення, що виявляється в актуалізації особистісних конструктів – феноменів на зразок “людина ~ людина”; “довкілля ~

авторизований уявний світ”; “людина – тварина” тощо як ментальних прообразів складнопідрядного порівняльного речення.

Увиразнення в рамках ономасіологічних орієнтирів когнітивних та психолінгвальних параметрів складнопідрядного порівняльного речення корелює з «проблемою пошуку системоцентричним синтаксисом “контексту відкривання” антропоцентричної наукової парадигми» (Заоборна, 2018: 271). Ідеться, зокрема, про засадничі орієнтири для відстеження складної порівняльної конструкції як власне мовної реченневої одиниці у вимірах інших модусів вияву мови як цілісного феномена: 1. Мовлення увиразнює складнопідрядне порівняльне речення як структуру, що виформовує манеру плину думки в процесі породження порівняльного висловлення. 2. Модус комунікації фокусує такі сутнісні аспекти складної порівняльної конструкції: а) форма, у якій реалізуються мовленнєві акти; б) модель, формально-семантичні репрезентації якої в мовленнєвих актах виформовують мовленнєвий жанр; в) конструкція, у якій лексико-семантичне наповнення компаративеми породжується системою дискурсивних механізмів. 3. Текст забезпечує усвідомлення складного порівняльного речення як конститутивного сегмента, підпорядкованого трансляції текстових смислів.

На цій основі пропонується комплексний підхід до осмислення складнопідрядного порівняльного речення *І щомить тягне кудись, ніби осінь всмоктує, затагує тебе у свої простори* (І. Жиленко).

Модус власне мова окреслює системні ознаки порівняльної конструкції: а) власне синтаксичні: детермінантний підрядний зв'язок, що приєднує підрядну частину до головної в цілому; підрядний порівняльний сполучник *ніби* як засіб вираження синтаксичного зв'язку; гнучкість структури, що передбачає вільне розташування предикативних частин; б) семантико-синтаксична: порівняльний сполучник конкретизує загальну семантику порівняння й визначає приналежність реченневої структури до складнопідрядних речень ірреального порівняння, у яких зміст головної частини розкривається в процесі порівняння з втіленою в підрядній частині ситуацією-образом, де функціонують ті ж учасники, що й у реальній ситуації, – зокрема обидві предикативні частини позначені одним і тим самим об'єктним компонентом змісту, позиція якого в головній частині не заміщена, порівн.: *І щомить [тебе] тягне кудись, ніби осінь*

всмоктує, затуляє тебе у свої простори; в) власне семантичні: семантично координовані лексеми *тягне ~ всмоктує, затуляє* зі спільною семою “переміщення” в предикатних позиціях головної й підрядної частин як лінгвальні сигнали подібності порівнюваних ситуацій; контрастування симетричних локативних лексем *кудись ~ (у) простори* як маркер відмінності.

Модус мовлення актуалізує висловлення *І щомить тягне кудись, ніби осінь всмоктує, затуляє тебе у свої простори*, по відношенню до якого мовна реченнева порівняльна структура виступає інваріантом, формою, у межах якої це висловлення породжується. Як лінгвальний аспект ментального досвіду, вона підтримується особистісним конструктом “его-стан ~ фікційна дійсність з персоніфікованим довкіллям”, що корелює з асоціативним зв’язком між феноменами свідомості.

Модус комунікації увиразнює, як складна порівняльна конструкція, з опорою на яку здійснюється лінгвокогнітивна асоціативно-порівняльна діяльність при породженні висловлення, репрезентуючись у мовленневих актах, використовується для оформлення репрезентативно-експресивного мовленневого жанру. У ньому актуалізується мовленневий акт, що транслює повідомлення про певний стан справ та за своїм втіленням збігається зі структурою *і щомить тягне кудись*. Щодо мовленневого акту, у якому репрезентується структура *ніби осінь всмоктує, затуляє тебе у свої простори*, то він слугує реалізації експресивних інтенцій мовця, що позиціює себе як людину, якій притаманне асоціативно-образне бачення світу. Водночас мовленневі акти та мовленневі жанри не існують поза дискурсивно-текстовим втіленням. Тим самим розгляд мовленневого жанру, на який проектується складнопідрядне порівняльне речення, у процесі розгортання дискурсу дозволить “схопити” механізми формування лексико-семантичної організації компаративного компонента: *Осінь встоялася і перестоялася до очамріння душі на своїх прив’ялих травах, пахучих і прекрасних туманах, останніх обпалених айстрах, вогняних диких виноградах. А які калини, горобини, обліпихи – крізь туман, печаль і задимлене золото світанків та присмерків. Яка гармонія! Яка колосальна симфонія бабиного літа з його павутинням (не можна пройти садком), з пташиними ключами, холодним синім блиском Дніпра, копанням картоплі, вогнищами і всім іншим. І щомить кудись тягне,*

ніби **осінь** всмоктує, затагує тебе у свої простори... (І. Жиленко). Відстеження взаємодії лексичного складу підрядної порівняльної частини зі словесною матерією дискурсивного фрагмента показує аспекти підтримки компаративними суміжним контекстом: а) лексичне дублювання суб'єктної синтаксеми *осінь*; б) актуалізація лексико-тематичної групи "топос осені" (*трави, айстри, виногради, калини, горобини, обліпихи, бабине літо, садок, пташині ключі, картоплі, вогнища*), з якою локативна синтаксема *простори* вступає в родо-видові відношення.

Текст як "застиглий дискурс" втягує механізми розгортання лексико-семантичного наповнення складнопідрядного порівняльного речення як конститутивного сегмента складного синтаксичного цілого в процес трансляції текстових смислів. У цьому плані реченнєва конструкція *І щомить тягне кудись, ніби осінь всмоктує, затагує тебе у свої простори* корелює з текстовими смислами "приватність", "суб'єктивність", "осібне існування", що виводяться з огляду на її асоціативні зв'язки зі складними порівняннями тексту книги спогадів І. Жиленко «Ното feriens» на зразок *Бувають дні світлих очей, коли йдеш містом, немов летиш над ним, усе тішиш і радує, всьому дивуєшся, мов диву // Я аж засміялася. Вийшла на балкон і дихала, дихала, немовби випірнула з якихось смертельних глибин*. Будучи спорадичними лінгвальними сигналами текстових смислів, ці складнопідрядні порівняльні речення у своїй змістовій організації узгоджуються з маніфестацією усвідомлених смислів світоглядних позицій письменниці в текстових висловленнях-відрізках та складних синтаксичних цілих, як-от, наприклад: *Людина цікава, коли вона вирвана чотирма стінами з людського загалу, з натовпу // Життя людини - мов айсберг. На суспільство витинається лише примітивний гостряк, а все інше - приватне, житейське-містичне, звабливе, бо скільки на світі людей - стільки і найрізноманітніших привабностей // Для мене людське "я" завжди було більшим за натовп, народ і навіть людство*. Детальніше про порівняльну семантику як еманацию текстових смислів див. у статті автора (Заборна, 2018).

Імовірно, що саме в тексті звершується асоціативно-порівняльне мовомислення, обтяжене реченнєвою моделлю складного порівняння, яка стає формою реалізації мовленнєвих актів та мовленнєвих жанрів у процесі розгортання дискурсу.

Висновки

Складна порівняльна конструкція як конститутивний сегмент тексту залишається незмінним пріоритетом у підходах до вивчення цієї синтаксичної одиниці, позаяк саме в тексті здійснюється остаточна стабілізація мовленнєвих порівняльних висловлень та фіксація складнопідрядних порівняльних речень, що згодом входять у систему мови. При цьому окреслюються узагальнення:

1. Складнопідрядне порівняльне речення, корелюючи зі способом мислення носіїв кожної ідіоетнічної мови, своїми граматичними та лексико-семантичними особливостями конкретизує мовну модель світу українського етносу. Відповідно вивчення його в художніх ідіолектах огранює неповторність погляду на світ як окремої мовної особистості, так етносу й дозволяє “схопити” в динаміці ідіоетнічне бачення світу засобом порівняння.

2. Вивчення складних порівнянь у художніх ідіолектах як одиниць, скоординованих з текстовими смислами, потребує систематизації цих смислів та обґрунтування складнопідрядного порівняльного речення як одиниці, зануреної в культуру.

3. Зміщення уваги в бік ономасіологічного підходу до осмислення складнопідрядного порівняльного речення не тільки увиразнює його як модель, що діє на підсвідомому рівні, а й передбачає відстеження аспектів вияву цієї моделі в процесі породження висловлення.

4. Усвідомлення того, що дослідженню системи мови повинен передувати опис ідіолектів, мало би вивести синтаксичні студії над складнопідрядним порівняльним реченням у площину усного мовлення.

Загалом же вивчення складних порівняльних конструкцій, пов'язане з виходом за межі категорійно-понятійного апарату власне мови, передбачає побудову нової синтаксичної теорії під радикалом стосунку речення до різних аспектів функціонування мови та органічної єдності модусів її вияву.

ЛІТЕРАТУРА

1. **Дорошенко, С.** (2014). Здобутки і перспективи вивчення безсполучникових складних речень. *Лінгвістичні студії: на пошану корифею. Збірник наукових праць і вітань із нагоди 90-ліття від дня народження доктора філологічних наук, професора, заслуженого діяча науки і техніки України Сергія Івановича Дорошенка* (с. 3-9). Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди.

2. **Жадлун, М., & Саржинська, К.** (2023). Експлікація порівнянь у повісті Оксани Забужко «Казка про калинову сопілку». *Актуальні питання гуманітарних наук*, 60, Т. 2, 122–128. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-18> 3. **Заоборна, М. С.** (1996). *Складнопідрядні порівняльні речення в сучасній українській мові*. (Дис. ... канд. філол. наук). Тернопіль: Тернопільський державний педагогічний інститут. 4. **Заоборна, М. С.** (2003). Контамінація змісту в структурі складнопідрядного порівняльного речення. *На ниві української філології* (с. 78–86). Дніпропетровськ: Пороги. 5. **Заоборна, М. С.** (2007). Порівняння в системі семантико-синтаксичних відношень у складному реченні. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*, 1(16), 346–357. 6. **Заоборна, М. С.** (2012а). Асоціативний аспект художньої картини світу Бориса Харчука. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету. Серія: Мовознавство*, 2(21)–1(22), 6–15. 7. **Заоборна, М. С.** (2012б). Асоціація як основа порівняння в дискурсі Михайла Стельмаха. *Слов'янський збірник*, 17, Ч. 2, 364–369. 8. **Заоборна, М. С.** (2014а). Асоціативне осягнення світу в екстраполяції на синтаксичну структуру. *Актуальні проблеми синтаксису: сучасний стан і перспективи. Матеріали Міжнар. наук. читань, присвячених пам'яті доктора філологічних наук, професора, завідувача кафедри сучасної української мови ЧНУ Ніни Василівни Гуйванюк* (с. 280–281). Чернівці: Чернівецький нац. ун-т. 9. **Заоборна, М. С.** (2014б). Взаємодія синтаксичної та лексичної семантики в синтаксичних конструкціях на позначення асоціативного сприйняття дійсності. *Тенденції розвитку української лексики та граматики. Ч. 1* (с. 279–292). Варшава – Івано-Франківськ: Sowa Sp. z o.o. 10. **Заоборна, М. С.** (2016). Порівняльні конструкції як мовні маркери асоціативності поетичного тексту Лесі Українки. *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Мовознавство*, II (26), 45–51. 11. **Заоборна, М. С.** (2017а). Складнопідрядне порівняльне речення як елемент ідіолекту та мовомислення Богдана Лепкого в тексті історичної повісті «Мотря». *Наукові записки Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка. Серія: Літературознавство*, 47, 321–337. <https://doi.org/10.5281/zenodo.814061> 12. **Заоборна, М. С.** (2017б). Структурно-семантичні параметри складнопідрядних порівняльних речень в ідіолекті Марка Вовчка. *Лінгвістичні дослідження*, 45, 60–69. 13. **Заоборна, М.** (2018). Лінгвокогнітивні параметри складнопідрядного порівняльного речення в аспекті світогляду особистості (на матеріалі тексту книги спогадів Ірини Жиленко «Номо feriens»). *Вісник Львівського університету. Серія Філологічна*, 68, 270–280. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.68.8964> 14. **Заоборна, М. С.** (2022). Модель складнопідрядного порівняльного речення як форма індивідуально-авторського художнього освоєння дійсності в тексті історичної повісті Богдана Лепкого «Не вбивай». «*Колисаю мою колиску вітер рідного Поділля*»: творчий феномен Богдана Лепкого (до 150-річчя від дня народження українського митця). *Збірник тез міжнародної наукової конференції* (с. 92–99). Тернопіль: Тернопільський національний педагогічний університет імені Володимира Гнатюка. Узято з http://catalog.library.tnpu.edu.ua/konferencii/2022/zbirnyk_tez_Lepkuj_2022.pdf 15. **Марчук, О. І.** (2003). Структурно-типологічні параметри порівняльних конструкцій в ідіостилі М. М. Коцюбинського. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Одеса: Одеський національний університет ім. І. І. Мечникова. 16. **Марчук, О.** (2011).

Структурно-типологічні параметри сполучникових порівняльних конструкцій у романі Марії Матіос «Солодка Даруся». *Лінгвістичні студії*, 22, 182-187. 17. **Полозова**, О. О. (2017). Складні сполучникові речення асиметричної будови в сучасній українській мові. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Харків: Харківський національний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 18. **Прокопчук**, Л. В. (2017). Функційні вияви складнопідрядних порівняльних речень у художній прозі Михайла Стельмаха. *Михайло Стельмах у новітніх парадигмах наукового знання: зб. матеріалів Всеукр. наук.-практ. конф., присвяч. 105-річчю від дня народження письменника* (с. 152-156). Вінниця: Нілан-ЛТД. 19. **Христіанінова**, Р. О. (2012). *Складнопідрядне речення в сучасній українській літературній мові*. Київ: Видавничий дім Дмитра Бураго. 20. **Шаповалова**, Н. П. (1998). Функціонально-семантичний статус порівняльних конструкцій у сучасній українській мові. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Дніпропетровськ: Дніпропетровський державний університет. 21. **Шитик**, Л. (2014). *Синхронна перехідність синтаксичних одиниць в українській літературній мові*. Черкаси: видавець Чабаненко Ю. А. 22. **Щепка**, О. А. (2008). Функціонально-семантичне поле компаративності. (Автореф. дис. ... канд. філол. наук). Сімферополь: Таврійський національний університет ім. В. І. Вернадського.

REFERENCES

1. **Doroshenko**, S. (2014). Zdobutky i perspektyvy vyvchennia bezspoluchnykovykh skladnykh rechen [Achievements and perspectives of studying asyndetic complex sentences]. *Linhvistychni studii: na poshanu koryfeyu. Zbirnyk naukovykh prats i vitan iz nahody 90-littia vid dnia narodzhennia doktora filolohichnykh nauk, profesora, zasluzhenoho diiacha nauky i tekhniky Ukrainy Serhiia Ivanovycha Doroshenka – Linguistic studies: to commemorate the coryphaeus. Collection of scientific papers and congratulations on the occasion of the 90th anniversary of the Doctor of sciences, Professor, Distinguished man in the sphere of science and technologies of Ukraine, S. I. Doroshenko* (pp. 3-9). Kharkiv: Kharkivske istoriko-filolohichne tovarystvo [in Ukrainian].
2. **Zhadlun**, M., & Sarzhynska, K. (2023). Eksplikatsiia porivnian u povisti Oksany Zabuzhko «Kazka pro kalynovu sopilku» [Explication of comparisons in the novel «The Tale of the Guilder-Rose Flute» by Oksana Zabuzhko]. *Aktualni pytannia humanitarnykh nauk – Topical Issues of the Humanities*, 60, Vol. 2, 122-128. <https://doi.org/10.24919/2308-4863/60-2-18> [in Ukrainian].
3. **Zaoborna**, M. S. (1996). Skladnopidriadni porivnialni rechennia v suchasni ukrainskii movi [Complex comparative sentence in Modern Ukrainian]. *Candidate's thesis*. Ternopil: Ternopilskyi derzhavnyi pedahohichnyi instytut [in Ukrainian].
4. **Zaoborna**, M. S. (2003). Kontaminatsiia zmistu v strukturі skladnopidriadnogo porivnialnogo rechennia [Content contamination in the structure of a comparative sentence]. *Na nyvi ukrainskoi filolohii – In the field of Ukrainian philology* (pp. 78-86). Dnipropetrovsk: Porohy [in Ukrainian].
5. **Zaoborna**, M. S. (2007). Porivniania v systemi semantyko-syntaksychnykh vidnoshen u skladnomu rechenni [Comparison in the system of semantic-syntactic relations in a complex sentence]. *Naukovi zapysky Ternopilskoho natsionalnogo pedahohichnogo universytetu. Serii: Movoznavstvo – Scientific Papers of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University: Linguistics Studies*, 1(16), 346-357 [in Ukrainian].
6. **Zaoborna**, M. S. (2012a). Asotsiatyvnyi aspekt khudozhnoi kartyny svitu Borysa Kharchuka [Associative aspect of Borys Kharchuk's artistic

worldview]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu. Serii: Movoznavstvo – Scientific Papers of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University: Linguistics Studies*, 2(21)–1(22), 6–15 [in Ukrainian]. 7. **Zaoborna**, M. S. (2012b). Asotsiatsiia yak osnova porivniannia v dyskursi Mykhaila Stelmakha [Association as the basis for comparison in the discourse by Mykhailo Stelmah]. *Slovianskyi zbirnyk – Slavic collection*, 17, Vol. 2, 364–369 [in Ukrainian]. 8. **Zaoborna**, M. S. (2014a). Asotsiatyvne osiahnennia svitu v ekstrapoliatsii na syntaksychnu strukturu [Associative comprehension of the world in extrapolation to syntactic structure]. *Aktualni problemy syntaksysu: suchasnyi stan i perspektyvy. Materialy Mizhnar. nauk. chytn, prysviachenykh pamiati doktora filolohichnykh nauk, profesora, zaviduvacha kafedry suchasnoi ukrainskoi movy ChNU Niny Vasylivny Huivaniuk – Current Problems of Syntax: Contemporary State and Perspectives. Materials of International Scholarly Readings Dedicated to the Memory of Doctor of Philological Sciences, Professor, Head of the Department of Modern Ukrainian Language at Chernivtsi National University, Nina Vasylivna Huivaniuk* (pp. 280–281). Chernivtsi: Chernivetskyi nats. un-t [in Ukrainian]. 9. **Zaoborna**, M. S. (2014b). Vzaiemodiia syntaksychnoi ta leksychnoi semantyky v syntaksychnykh konstruktssiakh na poznachennia asotsiatyvnoho spryiniattia diisnosti [The Interaction of syntactic and lexical semantics in sentence structures defining associative comprehension of reality]. *Tendentsii rozvytku ukrainskoi leksyky ta hramatyky – Trends in the Development of Ukrainian Lexicon and Grammar. Vol. 1* (pp. 279–292). Varshava – Ivano-Frankivsk: Sowa Sp. z.o.o. [in Polish]. 10. **Zaoborna**, M. S. (2016). Porivniialni konstruktssii yak movni markery asotsiatyvnosti poetychnoho tekstu Lesi Ukrainky [Comparative structures as language markers of Lesia Ukrainka's poetic text]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Movoznavstvo – Scientific Papers of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University: Linguistics Studies, II* (26), 45–51 [in Ukrainian]. 11. **Zaoborna**, M. S. (2017a). Skladnopidriadne porivniialne rechennia yak element idiolektu ta movomyslennia Bohdana Lepkoho v teksti istorychnoi povisti «Motria» [Complex comparative sentence as an aspect of idiolect and language-thinking of Bohdan Lepki in the text of his historical novel «Motria»]. *Naukovi zapysky Ternopil'skoho natsionalnoho pedahohichnoho universytetu imeni Volodymyra Hnatiuka. Serii: Literaturoznavstvo – Scientific Papers of Ternopil Volodymyr Hnatiuk National Pedagogical University: Literature Studies*, 47, 321–337. <https://doi.org/10.5281/zenodo.814061> [in Ukrainian]. 12. **Zaoborna**, M. S. (2017b). Strukturno-semantychni parametry skladnopidriadnykh porivniialnykh rechen v idiolekti Marka Vovchka [Structural and semantic parameters of subordinate comparative clauses in idiolect of Marko Vovchok]. *Linhvistychni doslidzhennia – Linguistic research*, 45, 60–69 [in Ukrainian]. 13. **Zaoborna**, M. (2018). Linhvokohnytni parametry skladnopidriadnoho porivniialnoho rechennia v aspekti svitohliadu osobystosti (na materialy tekstu knyhy spohady Iryny Zhylenko «Homo feriens») [Lingo-cognitive parameters of complex comparative sentence in the context of a person's outlook (as evidenced by the reminiscences of Iryna Zhylenko's «Homo feriens»)]. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Serii: Filolohichna – Visnyk of the Lviv University. Series Philology*, 68, 270–280. <http://dx.doi.org/10.30970/vpl.2018.68.8964> [in Ukrainian]. 14. **Zaoborna**, M. S. (2022). Model skladnopidriadnoho porivniialnoho rechennia yak forma indyvidualno-avtorskoho khudozhnioho osvoinnna diisnosti v teksti istorychnoi povisti Bohdana Lepkoho «Ne vbyvai» [The

model of a complex subordinate comparative sentence as a form of individual-author artistic grasp of reality in the text of the historical narrative «Do not kill» by Bohdan Lepky]. *«Kolysav moiu kolysku viter ridnoho Podillia»: tvorchiy fenomen Bohdana Lepkoho (do 150-richchia vid dnia narodzhennia ukrainskoho myttsia)*. Zbirnyk tez mizhnarodnoi naukovoi konferentsii – «The Wind that Rocked My Cradle in Native Podillya»: *The Creative Phenomenon of Bohdan Lepky (on the 150th Anniversary of the Birth of the Ukrainian Artist)*. *Proceedings of the International Scientific Conference* (pp. 92–99). Ternopil: Ternopilskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni Volodymyra Hnatiuka. Retrieved from http://catalog.library.tnpu.edu.ua/konferencii/2022/zbirnyk_tez_Lepkuj_2022.pdf [in Ukrainian].

15. **Marchuk**, O. I. (2003). Strukturno-typolohichni parametry porivnialnykh konstrukttsii v idiostyli M. M. Kotsiubynskoho [Structural-typological parameters of comparative constructions in the idiolect of M. M. Kotsiubynskyi]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Odesa: Odeskiy natsionalnyi universytet im. I.I. Mechnykova [in Ukrainian].

16. **Marchuk**, O. (2011). Strukturno-typolohichni parametry spoluchnykovykh porivnialnykh konstrukttsii u romani Marii Matios «Solodka Darusia» [Structural typological parameters of syndetic comparative constructions in Marya Matios' novel «Sweet Darusia»]. *Linhvistychni studii – Linguistic Studies*, 22, 182–187 [in Ukrainian].

17. **Polozova**, O. O. (2017). Skladni spoluchnykovi rechennia asymetrychnoi budovy v suchasniy ukrainskii movi [Complex syndetic sentences of asymmetric structure in the modern Ukrainian language]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Kharkiv: Kharkivskiy natsionalnyi pedahohichnyi universytet imeni H. S. Skovorody [in Ukrainian].

18. **Prokopychuk**, L. V. (2017). Funktsiini vyjavy skladnopidriadnykh porivnialnykh rechen u khudozhnii prozi Mykhaila Stelmakha [Functional expressions of complex comparative sentences in Mykhaylo Stelmakh's works]. *Mykhailo Stelmakh u novitnikh paradyhmakh naukovoho znannia: zb. materialiv Vseukr. nauk.-prakt. konf., prysviach. 105-richchuu vid dnia narodzhennia pysmennyka – Mykhailo Stelmakh in the latest paradigms of scientific knowledge: Proceedings of the all-Ukrainian scientific and practical conference dedicated to the 105th anniversary of the writer's birth* (pp. 152–156). Vinnytsia: Nilan-LTD [in Ukrainian].

19. **Khrystianinova**, R. O. (2012). *Skladnopidriadne rechennia v suchasniy ukrainskii literaturnii movi [Complex Sentences in Modern Literary Ukrainian Language]*. Kyiv: Vydavnychiy dim Dmytra Buraho [in Ukrainian].

20. **Shapovalova**, N. P. (1998). Funktsionalno-semantychnyi status porivnialnykh konstrukttsii u suchasniy ukrainskii movi [The functional-semantic status of comparative constructions in Modern Ukrainian Language]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Dnipropetrovsk: Dnipropetrovskiy derzhavnyi universytet [in Ukrainian].

21. **Shytyk**, L. (2014). *Synkhronna perekhidnist syntaksychnykh odynyts v ukrainskii literaturnii movi [Synchronous transitivity of syntactic units in the Ukrainian literary language]*. Cherkasy: vydavets Chabanenko Yu. A. [in Ukrainian].

22. **Shchepka**, O. A. (2008). Funktsionalno-semantychne pole komparatyvnosti [Functional-semantic field of comparison]. *Extended abstract of candidate's thesis*. Simferopol: Tavriiskiy natsionalnyi universytet im. V. I. Vernadskoho [in Ukrainian].

Заборна Марія Степанівна – кандидат філологічних наук, доцент, старший науковий співробітник відділу граматики та наукової термінології Інституту української мови НАН України; вул. М. Грушевського, 4, м. Київ, 01001, Україна.

E-mail: maria_ternopil@ukr.net
<http://orcid.org/0000-0001-6299-0060>

Zaoborna Maria – Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Docent, Senior Researcher of the Department of Grammar and Scientific Terminology, Institute of the Ukrainian Language of National Academy of Sciences of Ukraine; 4 M. Hrushevskiy Str., Kyiv, 01001, Ukraine.

Стаття надійшла до редакції 31 березня 2024 року

CITATION

ДСТУ 8302:2015: Заоборна М. С. Здобутки й перспективи вивчення складно-підрядного порівняльного речення. *Лінгвістичні дослідження*: зб. наук. пр. Харк. нац. пед. ун-ту імені Г. С. Сковороди / гол. ред. Н. В. Піддубна. Харків, 2024. Вип. 60 (до 100-річчя від дня народження заслуженого діяча науки і техніки України, доктора філологічних наук, професора Сергія Івановича Дорошенка). С. 68–84. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.07>

APA: Заоборна, М. С. (2024). Здобутки й перспективи вивчення складно-підрядного порівняльного речення. *Лінгвістичні дослідження, 60 (до 100-річчя від дня народження заслуженого діяча науки і техніки України, доктора філологічних наук, професора Сергія Івановича Дорошенка)*, 68–84. DOI: <https://doi.org/10.34142/23127546.2024.60.07>